

P. CONRAD

Διευθυντοῦ τοῦ ἐν *Chur* Διδασκαλείου.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΟΗΘΗΤΙΚΩΝ ΑΥΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ Β΄.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΗΘΙΚΗΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

Βελτιωθείσα μὲν καὶ ἐπαυξηθεῖσα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως
Ἐξελληνισθεῖσα δὲ καὶ ἐν πλείστοις διασκευασθεῖσα καὶ συμπληρωθεῖσα

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Μ. ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΙ Δ. Φ.

Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβούλου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΛΛΑΡΟΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ,"

44 — Ὀδὸς Σταδίου — 44

1922

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Τὰ γνήσια αντίτυπα φέρουσι τὴν σφραγίδα τοῦ βιβλιοπω-
λείου τῆς «Ἐστίας».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἐκδίδοντες κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς δευτέραν ἔκδοσιν τὴν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Δ. Ζαγγογιάννη τὸ πρῶτον μεταφρασθεῖσαν **Ψυχολογίαν**, ἀποτελοῦσαν τὸν πρῶτον τόμον τῶν **Στοιχείων τῆς Παιδαγωγικῆς καὶ τῶν βοηθητικῶν αὐτῆς ἐπιστημῶν** τοῦ P. Coqraa, διευθυντοῦ τοῦ ἐν *Char* τῆς Ἑλβετίας Διδασκαλείου, γνωστοῦ δὲ τῷ παιδαγωγικῷ κόσμῳ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων παιδαγωγικῶν ἐργασιῶν, εἶχομεν ὑποσχεθῆ ὅτι συντόμως θὰ προεβαίνομεν καὶ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ δευτέρου τόμου, περιλαμβάνοντος **Στοιχεῖα φιλοσοφικῆς Ἠθικῆς, Γενικὴν Διδακτικὴν καὶ Ὁδηγητικὴν** (Κυβερνητικὴν καὶ κυρίως Ἀγωγὴν).

Οἱ λόγοι, οἵτινες ἔπεισαν ἡμᾶς, ὅπως προβῶμεν καὶ εἰς τὴν τοῦ δευτέρου τόμου μετάφρασιν καὶ ἐπεξεργασίαν εἶναι πολλοί. Πρὸ πολλοῦ χρόνου πολλοὶ τῶν κ. κ. συναδέλφων τῆς τε Δημοτικῆς καὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως ἐκ φήμης γνωρίζοντες τὸ ἔργον καὶ προσδοκῶντες ὅτι μεγάλα θὰ ὠφελοῦντο ἐκ τῆς μελέτης αὐτοῦ καὶ δὴ οὐχ ἦττονα ἢ ἐκ τῆς Ψυχολογίας, κατ' ἐπανάληψιν ἐδήλωσαν ἡμῖν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδωσι καὶ τὸν τόμον τοῦτον μεταφραζόμενον εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν. Ἡ ἐπιθυμία τῶν κ. κ. συναδέλφων ἦτο καθ' ὅλα δεδικοιολογημένη. Τὰ πλεῖστα δῆλον ὅτι τῶν παρ' ἡμῖν παιδαγωγικῶν βιβλίων εἶναι οὕτω δύσληπτα ἢ ἐπὶ τὸ θεωρητικώτερον συντεταγμένα, ὥστε, τῇ ἀληθείᾳ, καθίστανται τελείως ἀχρηστα καὶ πᾶσι μὲν τοῖς διδασκάλοις, ἰδίᾳ δ' ὅμως τοῖς στερουμένοις οἵασδήποτε παιδαγωγικῆς προπαιδείας ἄλλα δ' ἔχουσι πρὸ πολλοῦ τοσοῦτον παλαιωθῆ, ὥστε πολλὰ τῶν ἐν αὐτοῖς διδαγμάτων μᾶλλον βλάβης ἢ ὠφελείας πρόσξενα γίνονται. Ὑπῆρχεν ἄρα παρ' ἡμῖν ἀνάγκη βιβλίου, συνδυάζοντος μὲν τὸ εὐληπτον μετὰ τοῦ πρακτικοῦ,

χρησιμοποιοῦντος δὲ καὶ τὰσφαλέστατα τῶν νεωτάτων τῆς ἐπιστήμης συμπερασμάτων.

Τὰς ἀρετὰς ταύτας εἶχομεν πρὸ πολλοῦ πεισθῆ ὅτι κέκτηται, εἴπερ τι καὶ ἄλλο τῶν ἐν τῇ Γερμανικῇ βιβλίῳ, ὁ δεύτερος τόμος τῶν *Στοιχείων τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Conrad*, δι' ὃ πρὸ πολλοῦ μὲν ἐπελήφθημεν τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ, κυρίως δ' ἐπὶ τῇ βάσει τούτου ἐδιδάσκομεν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἐν Σμύρῃ Διδασκαλείοις τῶν θηλέων, τῷ τε Κεντρικῷ καὶ τῷ Ὀμηρεῖῳ Παρθεναγωγείῳ. Διὰ τοῦτο δ' ἀποπερατώσαντες τὴν δευτέραν τῆς Ψυχολογίας ἐκδοσιν, ἣς ἡ εὐμενεστάτη ἐν τε τῷ δούλῳ καὶ τῷ ἐλευθέρῳ Ἑλληνισμῷ ὑποδοχὴ ἐπεθύρουνεν ἔτι μᾶλλον ἡμᾶς, ὅπως συνεχίσωμεν τὸ ἔργον, προβαίνομεν καὶ εἰς τὴν τοῦ δευτέρου τόμου μετάφρασιν ἐκ τῆς δευτέρας (1908) τοῦ πρωτοτύπου ἐκδόσεως πεποιθότες ὅτι παρέχομεν τῷ Ἑλληνι διδασκάλῳ βιβλίον, ὅπερ πλείστα θὰ ὠφελήσῃ αὐτὸν ἐν τῷ δυσχερεῖ καὶ πολυδαιδάλῳ ἔργῳ, ὅπερ ἀνέθιτο αὐτῷ ἡ κοινωνία καὶ ἡ πατρίς.

Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ ἐργασίᾳ ἡμῶν εἶχομεν πάντοτε ἐν νῷ τὸν Ἑλληνα Διδάσκαλον, τὰς γνώσεις καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐφροντίσαμεν, ὅση ἡμῖν δύναμις, νὰ καταστήσωμεν τὸ ἔργον ὠφέλιμον αὐτῷ ἐπεξηγοῦντες καὶ συμπληροῦντες τὸ κείμενον τοῦ πρωτοτύπου, παρέχοντες ἅμα, τοῦλάχιστον τῷ φιλοπονωτέρῳ καὶ σεί πρὸς τὴν μάθησιν καὶ τὴν πρόοδον ὀργῶντι, ποικίλας ἀφορμὰς πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν πλείστων παιδαγωγικῶν προβλημάτων, ἀπασχολούντων καὶ σήμερον ἔτι τοὺς παιδαγωγικοὺς ἀνδρας, ὧν ἡ ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἔτι συντετελεσμένη, αἵτ' ἐν πλείστοις ἐν τῷ γίνεσθαι εὕρισκομένη.

Πρὸς τοῦτο δὲ σχεδὸν μὲν πάντα τὰ ἐν τῷ πρωτοτύπῳ παραδείγματα ἀντικατεστήσαμεν δι' ἄλλων οἰκειότερων ἡμῖν, ὀλόκληρα δὲ κεφάλαια μετεβάλομεν κατὰ τὰς παρ' ἡμῖν ἀνάγκας, πληθὺν δὲ σημειώσεων προσεθήκαμεν συμπληροῦντες ἢ διασαφοῦντες τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεγόμενα. Καὶ τὰς ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ πρωτοτύπου εὕρισκομένας ὑποδειγματικὰς διδασκαλίας ἢ τελείως δι' ἄλλων ἀντικατεστήσαμεν ἢ κατὰ

τοιούτον τρόπον μετεβάλομεν¹ ὥστε μηδεμίαν νὰ παρέχῃσι τῷ Ἑλληνι ἀναγνώστῃ περὶ τὴν κατανόησιν, τὴν τε μεθοδικὴν καὶ τὴν πραγματικὴν, δυσχέρειαν. Ὁ τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην δευτέραν ἐκδοσιν τοῦ πρώτου τόμου μελετήσας εὔρεν ἐν αὐτῇ ὑποδείγματα διδασκαλίας τῶν Ἱερῶν (δύο), τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν (δύο), τῶν Νέων Ἑλληνικῶν, τῶν Ἐκθέσεων, τῆς Φυσικῆς Πειραματικῆς (δύο) καὶ τῆς Γεωγραφίας. Ἐν δὲ τῷ ἀνα χεῖρας προσετέθησαν δύο ἐκ τῆς Πολιτικῆς Ἱστορίας, δύο ἐκ τῆς Ζωολογίας, ἓν ἐκ τῆς Φυτολογίας, πρὶα ἐκ τῆς Ἀριθμητικῆς καὶ ἓν ἐκ τῆς Γραμματικῆς. Οὕτω τὸ ἔργον περιέχει ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ (τῷ πρώτῳ καὶ τῷ δευτέρῳ τόμῳ) ὀκτωκαίδεκα ὑποδείγματα διδασκαλίας ἐκ πάντων σχεδὸν τῶν μαθημάτων ἀντὶ τῶν ἐννέα ἐν ὅλῳ τοῦ πρωτοτύπου, ἐν αἷς ὁ Διδάσκαλος εὐρίσκει αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν ἐν τῷ θεωρητικῷ μέρει διδασκομένων καὶ ἀσφαλῆ ὁδηγὸν διὰ τὴν περαιτέρω ἐργασίαν αὐτοῦ.

Εὐχαριστοῦντες νῦν τοῖς φίλοις συναδέλφοις, οἵτινες ἐβοήθησαν ἡμῖν ἐν τῷ δυσχερεῖ τῆς ἐξελληνίσσεως τοῦ βιβλίου πούτου ἔργῳ, παραδίδομεν αὐτὸ μετὰ θάρρους τῷ Ἑλληνι διδασκάλῳ εὐχόμενοι ὅπως καὶ παρ' ἡμῖν ἀποδώσῃ ἐν μεταφράσει τοὺς ἀγλαοὺς ἐκείνους καρπούς, οὓς ἀπέδωκεν ἤδη ἐν Ἑλβετία, Γερμανία, Αὐστρία καὶ ἀλλαχοῦ ἐν πρωτοτύπῳ.

¹ Ἐν Σμύρνῃ, τῇ 12 Μαρτίου 1911.

Δ. Μ. ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΙΣ

¹ Αἱ ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ὑφ' ἡμῶν μεταβληθεῖσαι εἶναι αἱ ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ ἐκ τῆς Ζωολογίας, Φυτολογίας καὶ ἐκ τῆς Ἀριθμητικῆς.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ότε, κατὰ τὸ ἔτος 1911, προέβημεν εἰς τὴν πρώτην τοῦδε τοῦ ἔργου ἔκδοσιν, ἐξηγήσαμεν, ἐν τῷ προλόγῳ, τοὺς λόγους, οἵτινες ἔπεισαν ἡμᾶς νὰ προβῶμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο. Ἡ δὲ τότε ἐκδηλωθεῖσα ἐλπίς ὅτι καὶ διὰ τῶν «*Στοιχείων τῆς Ἠθικῆς καὶ τῆς Γενικῆς Διδακτικῆς*» τοῦ *P. Courat* θὰ παρείχετο σπουδαῖον βοήθημα εἰς τοὺς ἐν Ἑλλάδι συναδέλφους, ἐπηλήθευσεν, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον δύναται τις νὰ κρίνη περὶ τούτου ἐκ τῆς ταχείας τοῦ βιβλίου καταναλώσεως. Ἡ ἀπὸ πολλοῦ ἐξάντλησις τῆς ἐκδόσεως ταύτης καὶ ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν γενομένη νέα, τρίτη αὐτῆ ἔκδοσις τοῦ πρώτου τόμου τῆς *Ψυχολογίας*, ἐπέβαλε τὴν νέαν ἔκδοσιν καὶ τοῦ δευτέρου τόμου, τελείως μετερρυθμισμένου.

Ὅπως δηλ. εἶχεν ἡ *Ψυχολογία* εἰς τὰς προγενεστέρας ἐκδόσεις περιελάμβανεν εἰς τὰ ἑκασταχοῦ σχετικὰ κεφάλαια καὶ πολλὰ τῆς *Παιδαγωγικῆς* καὶ τῆς *Διδακτικῆς*, ἅτινα διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἔλειπον ἀπὸ τὰ οἰκεία μέρη τοῦ δευτέρου τόμου. Νῦν δ' ὁμοῦ ὁ πρῶτος τόμος, ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἐκδόσει, περιορίσθη εἰς τὰ καθαρῶς ψυχολογικὰ ζητήματα, ἐλάχισται δ' ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσι νύξεις περὶ ζητημάτων τῆς τε *Παιδαγωγικῆς* καὶ τῆς *Διδακτικῆς*. Διὰ τοῦτο ἵνα καταστῇ ὁ δευτερός τόμος ἀριώτερος καὶ χρησιμώτερος καὶ διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν *Διδασκαλείων* καὶ διὰ τοὺς διδασκάλους ἔπρεπε νὰ περιλάβῃ πάντα τὰ κεφάλαια ἐκεῖνα, ἅτινα διὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα λόγον ἀπεκόπησαν τῆς *Ψυχολογίας*. Τοῦτο δ' ὄντως καὶ ἐφροντίσαμεν μετὰ πολλῆς φροντίδος καὶ περισκέψεως νὰ πράξωμεν εἰς τὴν νέαν ταύτην ἔκδοσιν.

Οὕτω νῦν γίνεται ἐν τῷδε τῷ ἔργῳ ἐκτενέστερος λόγος περὶ:

- α') τῶν μέσων πρὸς προαγωγὴν τῆς αὐτενεργίας τῶν μαθητῶν,
- β') τῶν μορφῶν τῆς παροχῆς τοῦ νέου, καὶ δὴ τῆς

παραστατικῆς καὶ τῆς ἐξελικτικῆς, τῆς διηγήσεως καὶ τῆς μετὰ διηγήσεως περιγραφῆς,

γ') τῆς ἐναργῶς διεξοδικῆς ἐκθέσεως,

δ') τῆς ἐρωτήσεως καὶ τῆς ἀποκρίσεως,

ε') τῆς διεγέρσεως τῆς προσοχῆς τῶν μαθητῶν,

ς') περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν εἰδῶν αὐτοῦ, κ.λ. κ.λ.

Καὶ νέα δ' ὅμως ὅλας κεφάλαια προσετέθησαν νῦν, ὅπως τὸ ἔργον ἐμφανισθῇ πληρέστερον· τοιαῦτα δ' εἶναι :

α') Τὰ ἐλατήρια τῆς βουλήσεως καὶ ἡ ἠθικὴ ἐκτίμησις αὐτῶν,

β') Ἡ ἐννοια τῆς Ἀγωγῆς,

γ') Τὸ δυνατὸν τῆς Ἀγωγῆς (Ἡ δύναμις τῆς ἀγωγῆς — τὰ ὄρια τῆς ἀγωγῆς — αἱ ἔμφυτοι προδιαθέσεις — οἱ ἀφανεῖς παράγοντες τῆς ἀγωγῆς — πῶς ἀποδεικνύεται διὰ τῆς Ψυχολογίας τὸ δυνατὸν τῆς ἀγωγῆς),

δ') Τὸ πρόγραμμα (Τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα. — Τὸ ὥρολόγιον πρόγραμμα), κ.λ. κ.λ.

Ἄλλὰ καὶ εἰς πάντ' ἀνεξαιρέτως τὰ κεφάλαια, τὰ καὶ ἐν τῇ προηγουμένῃ ἐκδόσει ὑπάρχοντα, ἐπῆλθον μεταβολαί, κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν πάντοτ' ἐπὶ τὰ βελτίω, ὥστε δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐκδοσις εἶναι, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὄντως νέον βιβλίον.

Ὅπως δ' ἀποβῇ τὸ βιβλίον τοῦτο ὠφελιμώτερον ἔτι εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ διὰ νέων σημειώσεων ἐπλουτίσθη καὶ ἐδόθη ἐν αὐτῷ, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, πλήρης βιβλιογραφία τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ παιδαγωγικῶν καὶ βοηθητικῶν τοῦ διδασκάλου ἔργων, ἀναγραφομένου ἐκάστοτε ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὸ ζήτημα, ὅπερ ἐν τῷ κειμένῳ ἐξετάζεται, βιβλίου. Οὕτως ὁ μελετηρὸς διδάσκαλος εὕρισκει ὁδηγὸν ἀσφαλῆ καί, κατὰ τὸ πλεῖστον, τέλειον πρὸς τὴν περαιτέρω μόρφωσιν καὶ τελειοποίησιν του.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 15ῃ Αὐγούστου 1922.

Δ. Μ. ΓΕΩΡΓΑΚΑΚΙΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ — Ἀνάγκη τῆς Ψυχολογίας τῆς Λογικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς διὰ τὸν Παιδαγωγόν.	17
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ἠΘΙΚΗΣ	19
Α'. Ἡ βούλησις ὡς ἀντικείμενον τῆς ἠθικῆς κρίσεως	20
α') Παραδείγματα σελ. 20. β') Γενίκευσις σελ. 21.	
Β'. Ἐλατήρια τῆς βουλήσεως καὶ ἠθικὴ ἐκτίμησις αὐτῶν	22
Γ'. Αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι	24
1. Ἡ ἰδέα τῆς ἐσωτερικῆς ἐλευθερίας	25
α') Παραδείγματα σελ. 25 β') Γενίκευσις σελ. 26.	
2. Ἡ ἰδέα τῆς τελειότητος	28
α') Παραδείγματα σελ. 28. (1. Ἴσχυς τῆς βουλήσεως σελ. 28 2. Πολυμέρεια τῆς βουλήσεως σελ. 30. — 3. Σκοπι- μότης τῆς βουλήσεως σελ. 30). β') Γενίκευσις σελ. 31.	
3. Ἡ ἰδέα τῆς εὐμενείας	34
α') Παραδείγματα σελ. 34. β') Γενίκευσις σελ. 36.	
4. Ἡ ἰδέα τοῦ δικαίου	37
α') Παραδείγματα σελ. 37. β') Γενίκευσις σελ. 37.	
5. Ἡ ἰδέα τῆς ἀνταποδόσεως	40
α') Παραδείγματα σελ. 41. β') Γενίκευσις σελ. 43.	
6. Σχέσις τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν πρὸς ἀλλήλας	45
7. Ἐφαρμογὴ τῶν ἠθικῶν ἰδεῶν εἰς τὴν κοινωνίαν	48
ΓΕΝΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ.	51
Α') Ἡ ἐννοία τῆς Ἀγωγῆς	51
Β') Ὁ σκοπὸς τῆς Ἀγωγῆς	52
1. Μόρφωσις ἠθικοῦ χαρακτήρος	53
2. Μόρφωσις θερησκευτικοῦ-ἠθικοῦ χαρακτήρος	56
Γ') Τὸ δυνατόν τῆς Ἀγωγῆς	58
1. Ἡ δύναμις τῆς ἀγωγῆς σελ. 58. — 2. Ὅρια τῆς ἀγωγῆς σελ. 59. (α'. Αἱ ἔμφυτοι προδιαθέσεις σελ. 60. — β'. Οἱ ἀφανεῖς παράγοντες τῆς ἀγωγῆς σελ. 61). — 3. Πῶς ἀπο- δεικνύεται διὰ τῆς Ψυχολογίας τὸ δυνατόν τῆς ἀγωγῆς σελ. 62	
Δ'. Μέσα τῆς ἀγωγῆς	62
Α'. Ἡ διδασκαλία	62
1. Ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας	62
α') Εἰδέναι, πολυμερὲς ἄμεσον διαφέρον, τὸ βούλεσθαι	62

	Σελ.
β') Σχέσεις του πολυμερούς άμέσου διαμέροντος και τής ήθικης βουλήσεως.	64
II. Τα διδακτέα μαθήματα	68
α') Ανάγκη πολυμερούς διδασκαλίας	68
β') Παιδαγωγική σημασία εκάστου των μαθημάτων.	72
1. Τα Φρονηματιστικά σελ. 72 — 2 Τα Φυσιογνωστικά σελ. 74. — 3. 'Η Γεωγραφία σελ. 80. — 4. Τα γλωσσικά μαθήματα σελ. 84. — 5. 'Η 'Αριθμητική και ή Γεωμετρία σελ. 89 — 6 'Η 'Ιχθυογραφία σελ. 91. — 7. 'Η 'Ωδική σελ. 94. — 8. 'Η Γυμναστική σελ. 96. — 9. Αί χειροτεχνικαί έργασίαι σελ. 97.	
III. Μέσα τής διδασκαλίας καθ' όλου	99
α') Εκλογή τής ύλης	100
β') Διάταξις τής ύλης	114
1. 'Η έκαλληλία σελ. 114. — 2. 'Η παραλληλία σελ. 121. — 3. Το πρόγραμμα σελ. 123. — (I. Το αναλυτικόν πρόγραμμα σελ. 123. — II. Το 'Ωρολόγιον προγράμμα σελ. 125)	
γ') Έπεξεργασία τής ύλης.	127
1. 'Η μέθοδος τής διδασκαλίας εν γένει	127
α') Παροχή όρθών γνώσεων σελ. 127. — β') Διευκόλυνσις τής κατανοήσεως σελ. 127. — γ') Διευκόλυνσις τής άπομνημονεύσεως σελ. 128 (1. Πρέπει να λαμβάνωμεν πρό όφθαλμών τά γενικόν κένρος έχοντα ψυχικά γεγονότα σελ. 128. — 2. Πρέπει να λαμβάνωμεν πρό όφθαλμών τούς διαφόρους παραστατικούς τύπους σελ. 130).	
δ') Προαγωγή τής αυτενεργίας των μαθητών σελ. 131.	
ε') Μέσα προς προαγωγήν τής αυτενεργίας των μαθητών σελ. 132. (1. 'Η μορφή τής διδασκαλίας σελ. 132. 2. "Αλλα μέσα προαγωγής τής αυτενεργίας των μαθητών σελ. 133).	
2. 'Η κατά στάδια διάταξις τής διδασκαλίας (Ειδολογικά στάδια)	134
Περί του σκοπού	134
Είδη του σκοπού.	137
1. 'Η ανάλυσις.	138
α') Σπουδαιότης τής αναλύσεως σελ. 138. — β') Περιεχόμενον τής αναλύσεως σελ. 142. — (1. Γνωστόν περί αντικειμένων συγγενών προς τδ νέον σελ. 142. — 2. Γνωστόν περί αυτού του νέου αντικειμένου σελ. 145. 3. Δύο είδη αναλύσεως εν τή αὐτῇ ύλη σελ. 147. [1. Γνωστόν περί τε του έξεταστέου αντικειμένου και συγγενών αὐτῷ σελ. 147. — 2. Πραγματική και ειδολογική ανάλυσις σελ. 150. — 1. 'Εν τοις Μαθηματικοις σελ.	

Σελ.

150.—2. Ἐν τῇ ἀναγνώσει σελ. 157.—3. Ἐν τῇ Ὀδικῇ σελ. 159]) — γ'. Ἐναλλαγὴ ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως σελ. 160.—δ'. Πόθεν λαμβάνομεν τὴν ὕλην τῆς ἀναλύσεως σελ. 161.—ε'. Περιορισμὸς τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀναλύσεως σελ. 162.—στ'. Ἡ ἀνάλυσις πρέπει νὰ γίνηται καθ' ὁρισμένον σχέδιον σελ. 164.—ζ'. Βοήθειαι πρὸς προαγωγὴν τῆς ἀναπλάσεως ἐν τῇ ἀναλύσει σελ. 164.

II. Ἡ Σύθεσις 165

α'. Μορφαὶ τῆς παροχῆς τοῦ νέου σελ. 166.—(1. Δεικτικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας σελ. 166.—2. Παραστατικὴ καὶ ἐξελικτικὴ μορφή τῆς διδασκαλίας σελ. 168.—3. Διήγησις καὶ περιγραφή μετὰ διηγήσεως σελ. 177.—4. Ἀνάγνωσις σελ. 179).—β'. Ἐναργῶς διεξοδικὴ ἐκθεσις σελ. 182.—γ'. Ἡ ἐρώτησις καὶ ἡ ἀπόκρισις σελ. 185.—(1. Ἡ ἐρώτησις σελ. 185.—2. Ἡ ἀπόκρισις τῶν μαθητῶν σελ. 188).—ζ'. Ὑπόμνησις ὁμοίων καὶ ἀντιθέτων πρὸς τὸ διδασκόμενον ἀντικείμενον σελ. 189.—η'. Ἰχνογραφήματα, εἰκόνες, προπλάσματα σελ. 190.—θ'. Παροχὴ τοῦ νέου κατὰ τμήματα σελ. 193.—ι'. Διέγερσις προσδοκιῶν σελ. 193.—ια'. Ἀπομνημόνευσις τοῦ νέου σελ. 193.—ιβ'. Διέγερσις τῆς προσοχῆς τῶν μαθητῶν σελ. 196.—(1. Ἀκατανόητοι ἐκφράσεις καὶ ἐπουσιώδη σελ. 196.—2. Ἐμφάνισις ἐσφαλμένων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ σελ. 198.—3. Οὐχὶ διπλὴ διδασκαλία σελ. 198.—4. Ἀπομόνωσις τοῦ ἀπομνημονευτέου σελ. 199).—ιγ'. Ἡ ἐμβάθυνσις. 201

III. Ἡ Σύθεσις καὶ τὸ Σύστημα 203

α'. Σχηματισμὸς γενικῶν ἐννοιῶν σελ. 204.—β'. Ἐξαγωγή κανόνων σελ. 211.—γ'. Ἐξαγωγή νόμων σελ. 215.—δ'. Σχηματισμὸς οἰκογενειῶν καὶ σειρῶν σελ. 223.—στ'. Παραλαβὴ ὕλικου πρὸς σύγκρισιν ἐξ ἄλλων μαθημάτων σελ. 226.—ζ'. Παροχὴ νέου ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ συστήματος σελ. 231.—η'. Γλωσσικὴ μορφή καὶ γενικότης τοῦ ἐξαγομένου ἀφηρημένου σελ. 232.—θ'. Ἀναγραφὴ τοῦ γενικοῦ ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ συστήματος. 233

IV. Ἡ Μέθοδος ἢ Ἐφαρμογὴ 246

α'. Τὰ Μαθηματικά σελ. 247.—β'. Τὰ γλωσσικά σελ. 252.—γ'. Τὰ Φρονηματιστικά σελ. 253.—δ'. Ἡ Γεωγραφία σελ. 258.—ε'. Ἡ Φυσιογνωσία σελ. 260.—Ἐνασχόλησις τοῦ ε' εἰδολογικοῦ σταδίου σελ. 263.

V. Ἡ Ἐφαρμογὴ τῶν εἰδολογικῶν σταδίων καὶ ἡ μεθοδικὴ ἐνότης 265

B'. Ἡ Ὀδονητικὴ 274

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΜΕΡΟΝ ΠΑΤΡΙΣΤΟΣ ΟΠΙΣΤΙΝ

Ε.Υ.Δ. ΤΗΣ Κ.Τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

	Σελ.
I. Ἡ Κυβερνητική.	274
α'. Σκοπὸς τῆς Κυβερνητικῆς	274
β'. Μέτρα τῆς Κυβερνητικῆς	276
1. Προληπτικὰ μέτρα σελ. 276.—α'. Ἐγκαιρὸς καὶ κατάλληλος πλήρωσις τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν τοῦ μαθητοῦ σελ. 276.—β'. Ἡ ὀρθὴ τῶν μαθητῶν ἐνασχόλησις.	277
2. Κωλυτικὰ μέτρα σελ. 282.—α'. Ἡ ἐποπτεία σελ. 282.—β'. Ἡ διαταγὴ σελ. 286.—γ'. Ἡ ἀπειλὴ σελ. 289.—δ'. Ἡ ποινὴ σελ. 290.	
3. Ἐλευθερικὰ μέτρα σελ. 299.—α'. Τὸ κύριον τοῦ διδασκάλου σελ. 299.—β'. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν διδάσκαλον σελ. 301.—γ'. Τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου σελ. 304.—δ'. Αὐτοδιοικήσεις σελ. 306.	
II. Ἡ κυρίως ἀγωγή.	308
α'. Σκοπὸς τῆς κυρίως ἀγωγῆς	308
β'. Μέσα τῆς κυρίως ἀγωγῆς	309
1. Προϋποθέσεις τῆς διὰ τῆς ἀγωγῆς μορφώσεως τοῦ χαρακτήρος σελ. 309.—α'. Τυφλὰ ἔθη καὶ σταθερὰ τάξις ἐν τῷ βίῳ σελ. 309.—β'. Ἀκολουθία ἐν τῇ πρὸς τὸν τροφίμον συμπεριφορῇ σελ. 310.—γ'. Ἡ ἀναστροφή τοῦ τροφίμου σελ. 311.—(α'. Ἡ μετὰ τοῦ διδασκάλου ἀναστροφή σελ. 311.—β'. Ἡ μετὰ τῶν γονέων ἀναστροφή σελ. 313.—γ'. Ἡ ἀναστροφή τῶν παιδῶν μετὰ τῶν ὀμηλικῶν σελ. 315.—δ'. Ἡ ἀναστροφή τῶν παιδῶν μετὰ ζώων καὶ φυτῶν σελ. 316).	
2. Καταπολέμησις τοῦ ἐν τῷ παιδί κακοῦ σελ. 316.—α'. Καταπολέμησις τῆς κουφονοίας σελ. 316.—β'. Καταπολέμησις τῆς νωθρότητος σελ. 317.—γ'. Καταπολέμησις τοῦ ψεύδους σελ. 319.—δ'. Καταπολέμησις τῶν παθῶν σελ. 323.	
3. Μέτρα πρὸς μόρφωσιν τοῦ ὑποκειμενικοῦ χαρακτήρος σελ. 323.—α'. Μόρφωσις καὶ ἐνίσχυσις πρακτικῶν ἀξιομάτων σελ. 323.—β'. Διάταξις τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἀξιωματῶν κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῶν σελ. 325.	
4. Μέτρα πρὸς μόρφωσιν τοῦ ἀντικειμενικοῦ χαρακτήρος σελ. 328.—α'. Ἡ ἀσκησις τοῦ τροφίμου ἐν τῷ πράττειν σελ. 328.—β'. Ἡ ἀσκησις τοῦ τροφίμου εἰς τὴν αὐτοτέλειαν σελ. 330.—γ'. Ἡ ἠθικὴ ποινὴ σελ. 332.—δ'. Ἐκτίμησις καὶ ἐμπιστοσύνη σελ. 335.—Τελικὴ παρατήρησις σελ. 338.	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.	340
I. Ἡ Παιδολογία.	340
I. Εἰς τί ἀσχολεῖται ἡ Παιδολογία.	340
II. Τίνα μέθοδον ἀκολουθεῖ ἡ Παιδολογία	343

	Σελ.
III. Περὶ τῆς σημασίας τῆς Παιδολογίας	346
1. Πορίσματα τῆς Παιδολογίας διὰ τὴν γενικὴν Ψυχολογίαν σελ. 347. — 2. Πορίσματα τῆς Παιδολογίας διὰ τὴν ἀγωγήν σελ. 352. — α'. Ἡ φροντίς περὶ τῆς σωματικῆς ὑγείας σελ. 352. — β'. Ἡ πνευματικὴ μόρφωσις σελ. 357. — γ'. Ἡ ἠθικὴ ἀγωγή σελ. 362.	
IV. Ἀνακεφαλαίωσις καὶ συμπέρασμα	367
II. Ὑποδειγματικαὶ διδασκαλίαι κατὰ τὰ εἰδολογικὰ ὁτάδια	369
Α'. Ἐκ τῆς Γεωγραφίας	371
Β'. Ἐκ τῆς Ζωολογίας	384
1. Ὁ σκίουρος	384
2. Ὁ κάστωρ	392
Γ'. Ἐκ τῆς Φυτολογίας	403
Δ'. Ἐκ τῆς Ἀριθμητικῆς	417

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΦΩΤΟΔΙΑΣΤΗΝΟΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΡ ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΝΑΓΚΗ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ, ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΝ

1. Οἱ χειρωνακτεσ κατεργάζονται τὰς διαφορωτάτας ὕλης, ὁ σιδηρουργὸς π. χ. τὸν σίδηρον, ὁ ξυλουργὸς τὸ ξύλον, ὁ λιθοξόος τὸ μάρμαρον, τὸν γρανίτην κ.λ. δὲν δύνανται δ' ὁμωσ πάντεσ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον νὰ ἐργάζωνται, ἐπειδὴ τὰ σώματα ταῦτα ἔχουσι διαφόρουσ ἑκάστον ἰδιότητασ. Ὁ σίδηροσ π.χ. καθίσταται διὰ τοῦ πυρὸσ μαλακὸσ καὶ οὕτωσ εἶναι δυνατὸν νὰ σφυρηλατηθῆ, καμφθῆ καὶ τακῆ· τοῦτο γνωρίζει ὁ σιδηρουργὸσ καὶ διὰ τοῦτο ἀφειδῶσ χρησιμοποιεῖ τὸ πῦρ, τὸν ἄκμονα καὶ τὴν σφῦραν. Ἐὰν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνήργει καὶ ὁ ξυλουργὸσ ἐπὶ τοῦ ξύλου καὶ ὁ λιθοξόοσ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, ἢ πρὸσ ἐπεξεργασίαν ὕλησ θὰ κατεστρέφετο, ἢ δ' ἐργασία αὐτῶν δὲν θὰ ᾠδήγει εἰσ τὸν ἐπιθυμητὸν σκοπὸν. Ὁ χειρῶναξ ἄρα ὀφείλει νὰ συμμορφώνηται πρὸσ τὰς ἰδιότητασ τῆσ ὕλησ, ἣν ἑκάστοτε κατεργάζεται, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει καὶ νὰ γνωρίζῃ ταύτην.

Ἀκριβῶσ τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν παιδαγωγόν. Ἡ ὕλη, ἣν ἀφορᾷ ἡ ἐργασία αὐτοῦ, εἶναι τὸ παιδικὸν πνεῦμα· τοῦτο ὀφείλει οὕτωσ νὰ μορφώσῃ. Κατὰ τὴν ἐργασίαν δ' ὁμωσ ταύτην δὲν ἐπιτρέπεται εἰσ αὐτὸν νὰ ἐνεργῆ ἀνθαιρέτωσ, εἰάν θέλῃ νὰ κατορθώσῃ σπουδαῖόν τι. Ὅπωσ ὁ σιδηρουργὸσ, ὁ ξυλουργὸσ κ.λ., οὕτωσ ὀφείλει καὶ οὕτωσ νὰ καθοδηγῆται ἀκριβῶσ ὑπὸ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ πρὸσ ἐπεξεργασίαν ὕλικου. Κατὰ πάσασ τὰσ ἐνεργείασ αὐτοῦ ὀφείλει ἐπιμελῶσ νὰ λαμβάνῃ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν φύσιν τοῦ πνεύματοσ τῶν τροφίμων αὐτοῦ.

Ἄλλὰ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ φαινόμενα καὶ τοὺσ νόμους τῆσ ψυχῆσ. **Βανθεῖτα ἄρα γνώσισ τῆσ Ψυχολογίασ** εἶναι ἐκεῖνο, ὄπερ πᾶσ παιδαγωγὸσ, κατ' ἀκολουθίαν λοιπὸν καὶ ὁ Διδάσκαλοσ, ὀφείλει πρῶτιστα νὰποκτήσῃ. Τούτου ἔνεκα ἐγνωρίσαμεν ἐν τῇ πρώτῳ μέρει

τοῦ παρόντος ἔργου τὰ σπουδαιότατα τῶν φαινομένων τῆς ψυχῆς καὶ τοὺς νόμους, οἵτινες ἐν τούτοις ἐξωτερικεύονται.

Ἦν δ' ὅμως τῶν ἐκεῖ ἐξετασθέντων θεμάτων, ὅπως π. χ. ὁ σχηματισμὸς λογικῶν ἐννοιῶν, ἡ κρίσις καὶ ὁ συλλογισμὸς, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ψυχολογίαν ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ, ἀλλ' εἰς τὴν *Λογικὴν*. Ἡ Ψυχολογία ἀσχολεῖται περὶ πᾶν, ὅπερ δύναται νὰ συμβῆ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἀδιάφορον, ἂν ταῦτο ἄγῃ εἰς ὀρθὰ ἢ ἐσφαλμένα συμπεράσματα. Ἡ Λογικὴ τοῦναντίον ἐξετάζει, πῶς αἱ σκέψεις ἡμῶν *οφείλουσι* νὰ βαίνοσιν, ὅπως καταλήξωμεν εἰς *ὀρθὰς* γνώσεις. Ἐὰν ἄρα λάβωμεν τὴν Ψυχολογίαν ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἐννοίαν, ἡ Λογικὴ ἀποτελεῖ μέρος μόνον ταύτης, ἐπειδὴ καὶ αὕτη, ὡς γνωστόν, ἀσχολεῖται περὶ τὰ ἐν τῷ πνεύματι συμβαίνοντα. Πολλάκις δ' ὅμως περιορίζουσι τὴν ἐννοίαν τοῦ ψυχικοῦ εἰς τὰ πνευματικὰ φαινόμενα, περὶ ἃ οὐδόλως ἡ Λογικὴ ἀσχολεῖται· τότε ἡ Λογικὴ βαίνει παραλλήλως τῇ Ψυχολογίᾳ. Ἐν πάσῃ δ' ὅμως περιπτώσει, ὅπως καὶ ἂν ἐκλαμβάνῃ τις τὸ πρᾶγμα, βέβαιον εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ Διδάσκαλος ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ καὶ τῆς Λογικῆς τὰ κύρια σημεῖα, ἐπειδὴ ἔχει σκοπὸν νὰ βοηθήσῃ τὸν μαθητὴν, ὅπως κτήσῃται ὀρθὰς ἐννοίας καὶ ὀρθοὺς νόμους, *ἐν συντόμῳ ὀρθὰς γνώσεις*.

Ἄλλ' ἡ γνώσις τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Λογικῆς δὲν εἶναι τὸ μόνον, οὗτινος ἔχει ἀνάγκη ὁ παιδαγωγός. Οὗτος ὀφείλει πλείονα νὰ γνωρίζῃ καὶ μάλιστα παρατηρεῖται καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ εἰς τὸν χειρῶνακτα. Ὁ ξυλουργὸς π. χ. δὲν λαμβάνει ξύλον τι, τὸ ὁποῖον ῥοκανίζει, πριονίζει καὶ κόπτει ἄνευ σκοποῦ καὶ σχεδίου. Πρὶν ἢ προβῆ εἰς τὸ ἔργον σκέπτεται ἀκριβῶς τί θέλει νὰ κατασκευάσῃ καὶ ἐργάζεται ἄλλως, ἐὰν θέλῃ νὰ κατασκευάσῃ τράπεζαν ἢ ἔδραν, καὶ ἄλλως, ἐὰν σκέπτεται νὰ κατασκευάσῃ σκευοφυλάκιον ἢ ἱματιοθήκην. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν σιδηρουργόν, τὸν λιθοξόον κ. λ. Ἡ *ἐνέργεια ἄρα ἐκάστου χειρῶνακτος δὲν καθορίζεται* μόνον ὑπὸ τῶν ἰδιοτήτων τῆς πρὸς ἐπεξεργασίαν ὕλης, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ σκοποῦ, ὃν οὗτος διὰ ταύτης ἐπιδιώκει.

Καὶ διὰ τὸν παιδαγωγὸν δ' ἰσχύει πάλιν τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς. Οὗτος δὲν ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ μόνον τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ πρὸς ταύτην νὰ ῥυθμίζῃ πᾶν τὸ πράττειν καὶ μὴ πράττειν αὐτοῦ, ἀλλ' ἀκριβῶς νὰ ἐπίσταται εὐθύς *ἐξ ἀρχῆς* καὶ πρὸς τί θέλει τὸν *τρόφιμον* νὰ παιδαγωγήσῃ. Ἡ ποιότης, ἣν τὸ πνεῦμα τοῦ παιδὸς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ σὺν τῷ χρόνῳ πρέπει νὰ προσλάβῃ, ἀνάγκη σαφέστατα νὰ παρίσταται πρὸ αὐτοῦ, ἢ ἄλλως : εὐθύς *ἐξ ἀρχῆς* ὀφείλει ὁ παιδαγωγὸς νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν *ὠρισμένον σκοπόν*. Κατὰ τὴν παιδαγωγικὴν δ' ἐπίδρασιν αὐτοῦ πρέπει νὰ καθοδηγῆται ὑπὸ τοῦ σκοποῦ τούτου ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὑπὸ τῶν ψυχικῶν νόμων καὶ ἀκριβέστε-

ρον : ζητῶν νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸ παιδικὸν πνεῦμα συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο δὲ ἔργον ἡμῶν ἦδη εἶναι νὰ καθορίσωμεν τὸν τῆς ἀγωγῆς σκοπὸν, νὰ ἐρωτήσωμεν ἄρα : τίνα ποιότητα ἢ τίνα μορφήν πρέπει νὰ προσλάβῃ τὸ παιδικὸν πνεῦμα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παιδαγωγοῦ.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν εἶναι δυνατὸν συντόμως νὰπαντήσωμεν. Ἀνάγκη πρὸς τοῦτο νὰ στραφῶμεν πρὸς ἐπιστήμην, περὶ ἣν δὲν εἴμεθα ἀκόμη ἐντριβεῖς, τὴν **Ἠθικὴν**. Αὕτη ὑὰ καταστήσῃ ἡμῖν γνωστὸν τὸν σκοπὸν τῆς Ἀγωγῆς, καὶ διὰ τοῦτο ταύτην πρέπει πρῶτον νὰ γνωρίσωμεν. Διὰ τοῦτο χαρακτηρίζομεν συμφώνως τῷ **Ἐρβάτῳ**, ὅστις πρῶτος ἐστήριξεν ἐπιστημονικῶς, ἤτοι συστηματικῶς τὴν Παιδαγωγικὴν ἐπὶ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Ἠθικῆς, τὴν **Ψυχολογίαν**, τὴν **Δογματικὴν** καὶ τὴν **Ἠθικὴν** ὡς **Βοηθητικὰς ἐπιστήμας τῆς Παιδαγωγικῆς** (*). Ὁρθότατα δὲ λέγει ὁ Kern ἐν τῇ γνωστῇ παιδαγωγικῇ αὐτοῦ ὅτι «ἡ Ἠθικὴ ὀρίζει τὸν σκοπὸν τῆς Ἀγωγῆς, θέτουσα τὸ ἰδεῶδες, πρὸς ὃ ἀποπειρᾶται ὁ παιδαγωγὸς νὰ μορφώσῃ τὸν τροφίμου αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ἐνθουσιᾷ τὸ τοιοῦτον ἰδεῶδες τὸν παιδαγωγὸν ἐν τῇ ἐνεργείᾳ του, δὲν δεικνύει εἰς αὐτὸν καὶ τὸν τρόπον πρὸς πραγματοποίησιν αὐτοῦ. Τοῦτο, ἡ πραγματοποίησις δηλ. τοῦ ἰδεῶδους τούτου, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν μέσων, ἅτινα πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογα πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πνεύματος τοῦ τροφίμου καὶ τοὺς νόμους, καθ' οὓς τελοῦνται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Τὴν γνῶσιν δὲ τούτων παρέχει εἰς τὸν παιδαγωγὸν ἡ **Ψυχολογία**».

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΗΘΙΚΗΣ

Ὅπως ἐπράξαμεν ἐν τῇ Ψυχολογίᾳ (πρβλ. I τόμον), οὕτω καὶ ἐν τῇ Ἠθικῇ ὑὰ πορισθῶμεν μόνοι, διὰ τῆς ἰδίας ἐργασίας, τὰ σπουδαιότατα ταύτης διδάγματα. Τὴν πρὸς τοῦτο ὕλην παρέχει εἰς ἕκαστον ἡ οἰκεία

(*) Ὁ E. Meumann ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ «Στοιχεῖα πειραματικῆς παιδαγωγικῆς» (σελ. 7) ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνώμην τοῦ Ἐρβάρτου, καθ' ἣν βοηθητικαὶ ἐπιστήμαι τῆς παιδαγωγικῆς εἶναι ἡ Ψυχολογία ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ, καὶ ἡ Ἠθικὴ κατηγορεῖ τὴν γνώμην ταύτην ὡς ἐλλειπῆ καὶ πεπλανημένην· κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ αἱ ἐπιστήμαι αἱ ὑποβοηθοῦσαι τὸ ἔργον τῆς παιδαγωγικῆς διαίρονται εἰς δύο, εἰς θεμελιώδεις καὶ εἰς βοηθητικὰς· εἰς τὰς πρῶτας ἀνήκουσιν αἱ ἐπιστήμαι ἐκεῖναι διὰ τῶν μεθόδων καὶ τῶν πορισμάτων τῶν ὁποίων πραγματεύεται ἡ παιδαγωγικὴ τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας τῆς, εἶναι δ' αὗται 1) ἡ Ψυχολογία, ἰδίᾳ ἡ παιδική, καὶ ἡ παιδολογία, 2) ἡ Ἠθικὴ, 3) ἡ αἰσθητικὴ καὶ ἡ ἐπιστήμη τοῦ πολιτισμοῦ, 4) ἡ Θεολογία καὶ 5) ἡ Λογικὴ· εἰς δὲ τὰς δευτέρας αἱ ἐπιστήμαι ἐκεῖναι πρὸς τῶν ὁποίων ἡ παιδαγωγικὴ παραλαμβάνει ὠρισμένον ὕλικόν διὰ νὰ ἐπεξεργασθῇ τοῦτο κατὰ τὸν ἰδίον αὐτῆς τρόπον· αὗται εἶναι αἱ φυσικαὶ ἢ ἱστορικαὶ ἐπιστήμαι, ἱστορία, γεωγραφία, ζωολογία, βοτανικὴ κτλ. καὶ τὰ μαθηματικὰ (S. M.).